

mokslas • menas • literatūra

DRAUGAS

ANTROJI DALIS / 1984

GEGUŽĖS MĖN. 12 d. / MAY 12, 1984

PART TWO — Nr. 95(19)

Šiame numeryje:

Žvėries apologija.

Pabaltijo valstybės po nepriklausomybės netekimo.

Pokalbis su premijuoto romano „Pirmieji sveturi“ autore Ale Rūta.

Aldonos gyvenimas tarp Viktoro ir petravičinės kūrybos.

Dalios Kučėnienės eilėraščiai.

Studija apie Freiburgo meno mokyklą ir paroda Chicagoje.

Harmonijos koncertas Chicagoje.

Poezijos dienos Chicagoje.

Kertinė Parašė

Žvėries apologija

Anot tarybinio poeto J. Macevičiaus, „nelengva paukščiui vaikščioti pėsčiom“. O mano išmone, neįmanoma žvėriui būti žmogiškai žiauriam.

Sakau tai, norėdamas atriboti žmonijos kaltes nuo gyvūnijos nekaltų instinktų. Pagal įkūrėjusią tradiciją mėgstame žmogaus žiaurumą sutapatinti su žvėries laukine būseną. Posakis „pasielgė kaip laukinis žvėris“ neretai išdysta mūsų antropocentrinę dvasią persmelktuose raštuose. Ir visiškai be pagrindo, nes kiekvienas šių dienų mokinytis žino, kad žmogus savo žiaurumu yra nepalengviamas. Kaip gamtos valdovo, žmogaus nusikaltimų aruodai yra neišsėmiami.

Neseniai Rasa Razgaitienė *Drauge* išspausdintame straipsnyje apie OSI ir KGB bendradarbiavimą tarybinio prokuroro Jurgio Bakučionio negailestingumą pavadino žvėrišku. Ji teigia: „Ar gali tas pats individas elgtis kaip žvėris su Lietuvos tikinčiais, ir kaip principingas tiesos ieškotojas apklausose, kurios paruoštos OSI labui?“ Paryškindama J. Bakučionio dvilypumą, R. Razgaitienė priduria: „Pasirodo, kad kaip laukiniai žvėrys yra gražiai aprėdomi cirko spektakliams, taip ir Bakučionis gražiai atliko savo pasirodymą OSI ir KGB naudai“.

Visuomet mylėjau tuos mieles cirko vaidintojus — liūtus, tigrus, dramblius, lokius, beždžiones... Ir dabar myliu ir manau, kad jų pavidalais iliustruoti moralinius išvedžiojimus apie bolševikų smurtą bei sukybes netinka nei man, nei kitiems tautiečiams. Tuo mes tik įžeidžiame girių ir džiunglių tvarinius.

Vienas žymiausių XX amžiaus poetų Rainer Maria Rilke, žiūrėjo į gyvūniją su nuostaba ir užuojauta. Savo elegijose apdainavo žmogaus ir gyvulio (tuo pačiu ir žvėries) skirtingas būsenas. Žmogus yra pajungtas nuolatinei savistabai, graužčiai savo likimu, bendravimui su mirtimi. Tuo tarpu gyvulus sugėba „vi-

somis akimis“ ramiai žvelgti į visatos atvirybę, būti šalia mirties, bet jos neregėti. Mes, kaip nuolatiniai atidūs aprašyk stebėtojai, bandome tvarkyti savo buvimą, kol patys subyrime.

Šv. Pranciškus Asyzielis, besigailėdamas šerno sudraskyto ėriuko, rūšiai kalbėjo: „Prakeiktas tebūna žvėris, kuris tave sudraskė“ (A. Maceina, *Saulės giesmė*). Tais žodžiais šventasis tik simboliškai užtarė taikingą ėriuką kaip išganytoją ir pasmerkė žvėrį kaip budelį. Toks simbolizmas tiko 13 amžiaus galvosena, bet mūsų epochoje joks poetas ar šventasis, joks įvalgus moralistas neišdrįs prakeikti šerno už avinėlio sudraskymą, nei vanago už balandžio staigų sudorojimą.

Prokuroras Bakučionis, kaip ir mes patys, veikia žmonijos pakopos arenoje. Nėra jis nei džiunglių, nei cirko tigras, nei laukinis šernas. Jis yra masanti būtybė. Homo sapiens. Homo sovieticus. Ir jei Bakučionis atmeta Lietuvos katalikus skundą, jei persekioja laisvės ištroškusius kunigus, tai elgiasi tik kaip žmogus, kaip sąmoningas totalitarinės valstybės skaudžių nesamonių vykdytojas. Tokia žmonijos lemty — dažnu atveju savo palaimos galimybes ardyti aburdiškius įsaką ar įstatymų krumpuliais.

Todėl, ginkdie, nevadinkime Bakučionio veiksmų žvėriškais. Pagal žodyną taip išsireikšti, žinoma, galima. Bet kas iš to. Žodynuose yra daug sužadėjusių, net sukalkėjusių metaforikos, klodai senoviško simbolizmo, nei su sveika logika, nei su nūdiene etika nesiderinančių epitetų. Žmonija tūkstančius metų kūrė savo žodyną, neretai jo puslapiuose žmonių baisiausias nuodėmes nurašydama žvėrių giminės sąskaiton.

Nieko nepadarysime: ne tik Bakučionis, bet ir kiti paverę Lietuvos prokurorai, teisėjai, saugumiečiai yra įvėlti į tarybinio „teisingumo“ jovą. Ir nebandyk išsikapstyti. Antra vertus, parafrazuojant patarlę „nerasi tokio arklio,

Pabaltijo valstybės po nepriklausomybės netekimo

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Romuald J. Misiūnas and Rein Taagepera, *The Baltic States: Years of Dependence* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1983).

Romualdo Misiūno ir Rein Taagepera veikalas mėgina aptarti Pabaltijo valstybių istoriją po nepriklausomybės netekimo. Patys autoriai pažymi, kad jų darbas yra tęsinys vokiečių istoriko Georg von Rauch studijos *The Baltic States: The Years of Independence 1917-1940*. Kaip istorinė apžvalga, labiausiai taikoma lietuvių, latvių ir estų kalboms nemokantiems, Misiūno ir Taagepera veikalas turi nemažą vertę. Pagrindiniai įvykiai dalykiškai atpasakoti, apibendrinimai atsargūs, nebijoma vartoti statistinių duomenų. Įvairiais atžvilgiais tai kompetentingai parašytas darbas, kurio pagrindinės išvados suderinamos su daugumos mokslininkų priimta Pabaltijo valstybių naujaisiu laikų istorijos raidos interpretacija. Paskirdami apytikriai tiek pat vietos reiškiniams visose trijose respublikose, autoriai sukuria bendrą, joms visoms galiojantį gyvenimo vaizdą. Ir tai nemažas laimėjimas. Būtų galima ginčytis dėl kai kurių atskirų reiškinų pabrėžimo bei kitų nutylėjimo. Mėginimai įvykius ir procesus sukonkretinti statistiniais duomenimis ir įvairiais apskaičiavimais nevisada sėkmingi. Kai kur kalbos stilius šlubuoja, bibliografija turėtų būti geriau sutvarkyta. Tačiau viską sudėjus, reikia šį darbą teigiamai įvertinti.

Misiūnas ir Taagepera traktuoja Pabaltijo valstybes kaip vieną, iš dalies todėl, kad šių šalių gyventojai neva tai daro, iš dalies todėl, kad panašūs procesai ir reiškiniai kartojosi kiekvienoje šalyje. Aptardami ilgalaikius reiškinis, kaip ginkluotą pasipriešinimą, kolektyvizavimą, partijos tautinės sudėties kaitą, kultūrinio gyvenimo suvaržymus, jie dažnai ypatingą dėmesį skiria tai šaliai, kuriai šios rūšies įvykiai buvo itin būdingi arba kuriuo nors atžvilgiu išskirtini. Antai, partizanų įvykiai Lietuvoje, o partijos tautinės sudėties aptarinėjimas daugiausia skirta Estijai. Tokie, palyginti, vienkartiniai įvykiai, kaip 1959 m. Latvijos komunistų partijos viršūnių valymas, atskirai nagrinėjami. Pabrėždami įvykius tai vienoje šalyje, tai kitoje, dažnai visose trijose respublikose, Misiūnas ir Taagepera sukuria bendrą Pabaltijo valstybių išsivystymo vaizdą be didesnių pasikartojimų ir be paskendimo smulkmenose, nors kartais per daug stengiamasi visas tris šalis lygiai vertinti. Tad rašant apie aštuntame dešimtmetyje išsivysčiusį pasipriešinimą valdžiai, latviams skiriama beveik tiek pat vietos kiek estams ir lietuviams, nors jų pasipriešinimas toks menkas, kad būtų galima jį laikyti beveik neegzistuojančiu.

Misiūnas ir Taagepera nagrinėjama laikotarpį suskirsto į keturias dalis: karo, kuris užtruko nuo 1940 m. iki 1945 m.; stalinizmo, užsibaigusio 1953 m.; tautinės kultūros atgijimo, vykusio nuo 1954 m. iki 1968 m.; ir vadinamojo centralizavimo ir suvakarėjimo,

kur avizų neestų, galima neklystant pasakyti, kad nėra tarybinio aukšto pareigūno, kuriam nerūpėtų Kremliaus ordinarai su maloniomis lengvatomis. O čia jau ne žvėriškos, bet žmogiškos silpnybės bruožas.

Liaudies buities muziejaus sargas Rumšiskėse (1983).

Nuotrauka Algimanto Kežio

kuris tęsiasi iki 1980 m. Karo ir stalinizmo laikotarpio nagrinėjime pagrindinis dėmesys sutelktas į svarbiausias politines permainas, kurias sukėlė komunistų ir vokiečių okupacijos, gyventojų naikinimas bei išvežimas, kultūrinio gyvenimo supančiojimas, partijos kadrų politiką bei gyvenimo lygio kritimą. Itin vertingos jų pastangos apskaičiuoti, kiek ir kokiomis specifinėmis aplinkybėmis sumažėjo Pabaltijo valstybių gyventojų skaičius, nors čia padaryta nemaža klaidų ir ne labai vykusių spėjimų. Patys autoriai pabrėžia, kad jų apskaičiavimai yra provizoriški, net pavadiną juos „guesstimates“. Vis dėlto, jie mano, kad nuo 1939 m. iki 1955 m. Pabaltijo respublikų gyventojų skaičius sumažėjo trečdaliu, o kaip tik prieš Stalino mirtį Pabaltijo tautų ateities perspektyvos buvo tikrai neokios.

Stalinui mirus, papūtė kiti vėjai Sovietų Sąjungoje. Išnyko siaubingiausios priespaudos prie-

monės, vietiniai komunistai pasidrausė ir pasidarė įtakingesni šalies valdyme. Kultūrinis gyvenimas pradėjo atbusti ir jau apie 1960 m. buvo rašoma ir spausdinama tai, kas prieš dešimt metų būtų autoriui užtikrinę kalėjimą, jei ne blogiau. Ukis sustiprėjo. Pramonė itin sparčiai vystėsi bei iš dalies pašalinta ir žemės ūkio suirutė. Alkio šmėkla išnyko iš kaimo, visų pragyvenimo lygis lėtai, bet nuosekliai kilo. Atsirado lūkesčių, kad reikalingi tolau vystysis teigiama linkme, ne mažai kas manė, jog bus galima rasti koki nors *modus vivendi* su komunistais, kad bus galima su Maskva ramiai ir racionaliai tartis dėl problemų pašalinimo abiem pusėm naudingomis priemonėmis.

Pasak Misiūno ir Taagepera, šios viltys pradėjo išblėsti apie 1968 metus. Nors nebuvo daugelio laukiamų griežtų kultūrinio gyvenimo valymų, su Čekoslovakijos invazija įvyko psichologinis

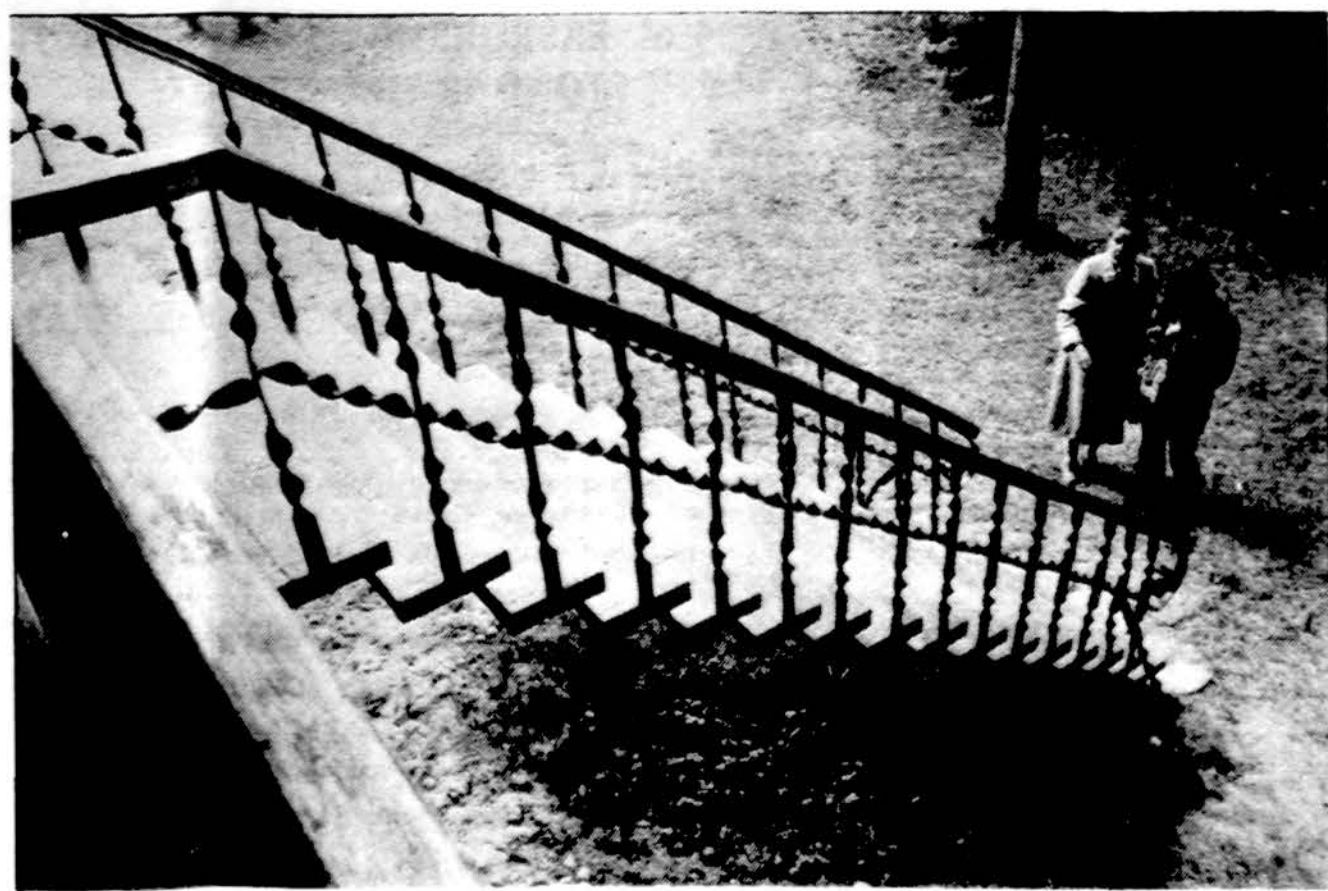
lūžis, kuris neva „pažymėjo pabaigą bendradarbiaujančiai su Maskvos valdžia Pabaltijo respublikose evoliucijai“ (194). Autoriai pažymi, kad dar per anksti rasti koki nors vienintį momentą, kuris apibūdintų pastaruosius dvylika metų. Maskvos įtaka, ypač ūkio valdyme, tolydžio stiprėjo, padidėjo svetimaucijų įvažiavimas į Pabaltijo respublikas. Antra vertus, kultūrinis gyvenimas liko Vakarų įtakoje, padidėjo ryšiai su Vakarais, atsirado pasipriešinimo sąjūdis. Aštuntojo dešimtmečio gale lyg ir sustiprėjo mėginimai pabaltiečius surusinti. Pakilęs gyvenimo lygis bei didesnis noras įsigyti medžiaginių gėrybių mažina gyventojų susidomėjimą ir komunizmu, ir mėginimais jam priešintis. Estijoje ir ypač Latvijoje smarkiai mažėja vietos tautybės gyventojų nuosimtis, visose trijose respublikose toliau vystosi miestai ir pramonė. Didėja susidomėjimas gamtos apsauga. Reikšmingesnis reiškinys — tai pasipriešinimo sąjūdžio atsiradimas, ypač Lietuvoje paveikęs nemažą žmonių. Misiūnas ir Taagepera į ateitį žiūri gana optimistiškai, net neatmesdami galimybes, kad svetimauciai atvykėliai pradės įsijungti į lietuvių ir estų kultūrinį gyvenimą. Knygos gale išspausdinta 16 lentelių.

Kiekvienam apžvalginiam veikalui nemaža rūpestį sukelia atrankos problema, nutarimas apie ką ir kiek rašyti. Misiūnas ir Taagepera, palyginti, daug vietos skiria pabaltiečių kultūriniam gyvenimui bei pasipriešinimo išraiškoms, mažiau ūkiui ir nepolitiniams pasikeitimams visuomeninėje santvarkoje. Kultūros aprašyme daugiau dėmesio kreipiama į literatūrą, daug mažiau į filosofiją, istoriją ir visuomeninius mokslus. Apie gamtos mokslus beveik nėra žodžio. Ne itin daug parašyta apie Pabaltijo valstybių, ypač Lietuvos, ūkį, o paminėti duomenys labai nesistematiškai pristatyti. Kartais net susidaro įspūdis, kad autoriai, pavartę vieną iš daugelio tarybinių statistinių leidinių, pasirenka atskirus faktus ir juos savo knygoje pabarsto, panašiai, kaip kepta prideda razinų į pyragą. Antai, jie pamini (224), koks nuosimtis pramonės darbininkų darbo pagrindinėse pramonės šakose 1970 metais. Bet kodėl tik šie metai paminėti, kodėl jie išskirti, kodėl pažymėtas tik darbininkų nuosimtis, o ne šių pramonės šakų bendrosios produkcijos nuosimtis? Misiūnas ir Taagepera nurodo kai kurių Lietuvos pramonės šakų lyginamąjį svorį visos So-

viety Sąjungos ūkyje 1970 metais, o panašūs duomenys Estijos ir Latvijos ūkiams suteikiami 1977 metams. Vis dėlto reikėtų parrinkti vienerius metus visoms trims respublikoms. Šiek tiek daugiau rašyta apie žemės ūkį, ypač asmeninių pagalbinų ūkių vaidmenį. Tačiau neduotas toks esminis duomuo kaip, koki nuosimtį bendros žemės ūkio produkcijos sudaro augalininkystės ir gyvulininkystės produkcija ir kuriais metais. Autoriai turi lentelę (297), kuri nurodo privačių sklypų Latvijoje lyginamąjį svorį pagrindinių žemės ūkio produktų gamyboje. Teigiama, kad panašūs duomenys Lietuvai ir Estijai yra riboti. Tai netiesa, bent Lietuvos atveju. Panašią lentelę apie Lietuvą būtų galima padaryti iš medžiagos leidinyje *Lietuvos TSR liaudies ūkis per 40 metų*, psl. 79-80.

Jei Misiūnas ir Taagepera pasitenkina gerokai nepilnu ūkio padėties pavaizdavimu, tai jie gana daug dėmesio skiria pasipriešinimo ar disidentizmo reiškiniams. Tai gali būti reaguojama į sovietinių autorių praktiką. Pastarieji labai plačiai aprašo būtus ir nebūtus ūkinius laimėjimus, nors dar nė kartą net nemėgino objektyviau panagrinėti pasipriešinimo veiksmus. Kartais atrodo, jog sovietiniai ir Vakarų rašytojai rašo apie du skirtingus pasaulius: viename linksmi gyventojai nuosekliai pasiekia vis naujas ūkinių ir dvasinių laimėjimų pakopas; kitame vyraujanti vaidmenų turi drąsus kovotojų su neteisybe būriai. Niekada nelengva rasti aukso vidurį, bet kartais per daug dėmesio skiriama įvairiems nepasitenkinimo valdžia reiškiniams, per daug uoliai ieškoma pasipriešinimo ženklų. Pasipriešinimo entuziastams kiekvienas nežinomos grupės pareiškimas įgauna ypatingą reikšmę, kai kuriais atžvilgiais panašiai į tą, kurią sovietinėje hagiografijoje turi kiekvienas streikas ar darbininkų ar valstiečių bruzdėjimas nepriklausomybės metais. Reikėtų mėginti atskirti rimtesnius, platesnius sluoksnius atstovaujancius veiksmus, kaip Katalikų bažnyčia Lietuvoje, nuo anonimių grupių, paskelbusių vieną ar kitą karinę pasipriešinimą. Lietuvos atveju Misiūnas ir Taagepera teisingai pažymi, kad kai kurios tokios lietuvių grupės buvo nereikšmingos, tačiau Latvijos atveju jie gerokai rimčiau traktuoja keturias anonimes grupes, gal dėl to, kad Latvijoje iš viso labai maža viešo pasipriešinimo. Autoriai nemėgina nustatyti, koki poveikį kitamintčiai turi šalies gyvenime, kaip į juos žiūri būdingas sovietinis pilietis, kiek iš viso žmonių įvairiais būdais priklauso kitamintčiams. Nors beveik neįmanoma rasti atsakymų tokiems klausimams, net ir trumpas panašią problemą svarstymas papildytų jų pasirinktą metodą išvardyti bei trumpai aptarti atskirus pasipriešinimo sąjūdžio reiškinis ir asmenybes.

Trūksta sintetinio žvilgsnio pirmųjų pokario metų literatūros analizėje. Autoriai pasitenkina kai kuriomis ribotomis citatomis parodyti, kaip rašytojai buvo persekiojami, kas iš jų buvo reikalaujama. Lietuvos atveju yra viena citata iš *Literatūros ir meno* vedamojo 1947 m. bei Preikškos kritika, taikoma Baliiu Srugai per visuotinį rašytojų susirinkimą. Pabrėžtina, kad šis susirinkimas vyko 1946 m., o ne 1948 m. kaip mini autoriai (117). Jie irgi klysta, teigdami, kad Sruga buvo puolamas jau metus po jo mirties. Pats Sruga susirinkime dalyvavo ir buvo priverstas teisintis ir atsiprašinėti. Jo gana ilga savi-kritika išspausdinta Misiūno ir (Nukelta į 2 psl.)

Laipteliai į „Girios aidą“ muziejų prie Druskininkų (1983).

Nuotrauka Algimanto Kežio

Pr. V.

Aldonos gyvenimas tarp Viktoro ir petravičinės kūrybos

DALIA KUČENIENĖ

Išgyventi keturiasdešimt ketverius metus su vienu žmogumi tai vedybinio gyvenimo menas, o jį išgyventi su kūreju — menininku, tai beveik stebuklas. Aldoną Šniukštaitę Petravičienę pažįstu jau apsiečiai metų, ir nors šiek tiek skiria mus amžius, tačiau jos dvasinis gaivališkumas bei įdomi asmenybė suvedė į artimą draugystę. Ilgai gyveną žmonės turi daug ko papasakoti; o Aldonos gyvenimas kaip iš pasakos knygos...

Vieną kartą, seniai, seniai gyveno graži bajoraitė, vardu Vincenta Mongirdaitė. Tėvai tikėjosi, kad ji ištėkės už karaličia arba bent bajoro, o ji pamilo savo brolio draugą Petrą. Senelis bajoras Jonas Mongirda, labai nepatenkintas „muzikiškomis vedybomis“, išvarė Vincutę iš namų, kai ji ištėkėjo už jauno advokato — be luomo. Tik po diduko mirties Vincutė atgavo dalį ūkio, prarasto ištėkiant už Petro Šniukšto. Vincenta tai Aldonos motina. Tėvas, Petras Šniukšta, baigęs teisę Maskvos universitete, dirbo advokatu Panevėžyje, be žiedų ir be fotografų. Aldona vilkėjo savo mėgiamiausios violetinės spalvos suknelę. Žiedus vėliau užsisakė, o Viktoras per visą gyvenimą pakankamai Aldonos portretų pripiešė, fotografų nė nereikėjo. Po jungtinių Viktoras buvo užsąkęs Metropolitio viešbutyje kambaryje, bet, ten prisirinkus daugybei rusų karininkų, jaunavedžių kambarį Metropolis atsakė. Išvaryti nuėjo į Romos viešbutį, bet pastebėjo, kad lubos blakėmis nusėtos, ramiai prasidėjo visą naktį, bijodami, kad ant juodųjų tos blakės neužkristų. Buvo sunki pradžia. Kiek vėliau Viktoras gavo darbą Meno mokykloje. Atvažiavo mama iš kaimo, o tėvas, išsilaukęs iš kalėjimo, slapstėsi. Pavojui praėjus, sugrįžo neatpažįstamai suvargęs, utėlėtas. Apsigyveno savo ūkyje, Kretingoje.

Jaunavedžių gyvenimo pirmoji prosvaitė: liepos mėnesį 1941 metais gimsta pirmoji dukra — Izida. Už pusmečio persikelia Petravičiai gyventi į kaimą. Aldona gauna darbą kaip daržininkė. 1942 gimsta antroji dukra Armida. Neilgai tenka jiems džiaugtis jaunos šeimos kasdieniniais rūpesčiais. Užsina audringieji tremties metai. Susiūbuoja žemė po kojomis, ir reikia atsiseikinti su gimtine.

1944 metų rudenį traukiniu rieda Austrijos link su aukle ir abiem dukrelėmis. Patenka į baisiąją darbo stovyklą, iš kurios 1945 metų pavasario naktį pasiseka slapčia pabėgti. Keliantis su arkliu ir vežimu per upę siauru tiltu, arkliai

va, Aldona išvažiavo į kaimą. 1940 metais tėvas buvo bolševikų areštuotas ir laikomas sunkiųjų darbų kalėjime. Šniukštų ūkis buvo nusavintas. Aldonai nebuvo stačiai pasirinkimo, tik grįžti atgal į Kauną ir ieškoti pragyvenimui darbo. Laimingai vėl nuėjo į Konrado kavinę. Žiūrė, štai ten Viktoras sėdi, bet jis, nors ir visas barzda apžėlęs, eina ir praeina, net nepasisveikina... Bet, net pusvalandžiui neprabėgus, grįžta Viktoras, nusiskutęs, apsi-prausęs ir kviečia vakarienei. Jiedu kartu išeina, jis pasipirša! Paaiškindamas, kad dabar abu lygūs, abu tokie turtingi, kaip bažnyčios pelės. Nueina į bažnyčią pasiteirauti, bet kun. Kapočius sako, jog arba šiandien, arba rytoj jau reikės ir civilinės metrikacijos, nes naujos miesto taisyklės. Apsisprendžia čia pat ir susituokti. Zakristijonas ir vargonininkas pabuvo liudininkais. Ištėkėjo rugpjūčio 14 dieną, 1940 metais, be kilimų, be vestuvinės suknės, be žiedų ir be fotografų. Aldona vilkėjo savo mėgiamiausios violetinės spalvos suknelę. Žiedus vėliau užsisakė, o Viktoras per visą gyvenimą pakankamai Aldonos portretų pripiešė, fotografų nė nereikėjo. Po jungtinių Viktoras buvo užsąkęs Metropolitio viešbutyje kambaryje, bet, ten prisirinkus daugybei rusų karininkų, jaunavedžių kambarį Metropolis atsakė. Išvaryti nuėjo į Romos viešbutį, bet pastebėjo, kad lubos blakėmis nusėtos, ramiai prasidėjo visą naktį, bijodami, kad ant juodųjų tos blakės neužkristų. Buvo sunki pradžia. Kiek vėliau Viktoras gavo darbą Meno mokykloje. Atvažiavo mama iš kaimo, o tėvas, išsilaukęs iš kalėjimo, slapstėsi. Pavojui praėjus, sugrįžo neatpažįstamai suvargęs, utėlėtas. Apsigyveno savo ūkyje, Kretingoje.

Jaunavedžių gyvenimo pirmoji prosvaitė: liepos mėnesį 1941 metais gimsta pirmoji dukra — Izida. Už pusmečio persikelia Petravičiai gyventi į kaimą. Aldona gauna darbą kaip daržininkė. 1942 gimsta antroji dukra Armida. Neilgai tenka jiems džiaugtis jaunos šeimos kasdieniniais rūpesčiais. Užsina audringieji tremties metai. Susiūbuoja žemė po kojomis, ir reikia atsiseikinti su gimtine.

1944 metų rudenį traukiniu rieda Austrijos link su aukle ir abiem dukrelėmis. Patenka į baisiąją darbo stovyklą, iš kurios 1945 metų pavasario naktį pasiseka slapčia pabėgti. Keliantis su arkliu ir vežimu per upę siauru tiltu, arkliai

va, Aldona išvažiavo į kaimą. 1940 metais tėvas buvo bolševikų areštuotas ir laikomas sunkiųjų darbų kalėjime. Šniukštų ūkis buvo nusavintas. Aldonai nebuvo stačiai pasirinkimo, tik grįžti atgal į Kauną ir ieškoti pragyvenimui darbo. Laimingai vėl nuėjo į Konrado kavinę. Žiūrė, štai ten Viktoras sėdi, bet jis, nors ir visas barzda apžėlęs, eina ir praeina, net nepasisveikina... Bet, net pusvalandžiui neprabėgus, grįžta Viktoras, nusiskutęs, apsi-prausęs ir kviečia vakarienei. Jiedu kartu išeina, jis pasipirša! Paaiškindamas, kad dabar abu lygūs, abu tokie turtingi, kaip bažnyčios pelės. Nueina į bažnyčią pasiteirauti, bet kun. Kapočius sako, jog arba šiandien, arba rytoj jau reikės ir civilinės metrikacijos, nes naujos miesto taisyklės. Apsisprendžia čia pat ir susituokti. Zakristijonas ir vargonininkas pabuvo liudininkais. Ištėkėjo rugpjūčio 14 dieną, 1940 metais, be kilimų, be vestuvinės suknės, be žiedų ir be fotografų. Aldona vilkėjo savo mėgiamiausios violetinės spalvos suknelę. Žiedus vėliau užsisakė, o Viktoras per visą gyvenimą pakankamai Aldonos portretų pripiešė, fotografų nė nereikėjo. Po jungtinių Viktoras buvo užsąkęs Metropolitio viešbutyje kambaryje, bet, ten prisirinkus daugybei rusų karininkų, jaunavedžių kambarį Metropolis atsakė. Išvaryti nuėjo į Romos viešbutį, bet pastebėjo, kad lubos blakėmis nusėtos, ramiai prasidėjo visą naktį, bijodami, kad ant juodųjų tos blakės neužkristų. Buvo sunki pradžia. Kiek vėliau Viktoras gavo darbą Meno mokykloje. Atvažiavo mama iš kaimo, o tėvas, išsilaukęs iš kalėjimo, slapstėsi. Pavojui praėjus, sugrįžo neatpažįstamai suvargęs, utėlėtas. Apsigyveno savo ūkyje, Kretingoje.

Aldona ir Viktoras Petravičiai Nuotrauka A. Urbos

pasibaigė, akimirka akis į akį tenka mirtį pajusti, bet nebuvo lemta dar žūti. Gyvenant Vokietijoje, kaip ir daugumai tremtinių, Petravičius rėmė Unrra. Laimingai išbėgė iš Lietuvos, Vokietijoje pergyvena baisią tragediją. 1946 metais škarlatinos palaužia miršta jų mylimoji dukrelė Armida. Jos kapelis Miunchene. Giliai pergyvenant Armidos mirtį, blaškios jaunos motinos širdis neurotiškai širdies priepuoliais. Daktaras pataria: geriausi vaistai būtų kitas kūdikis. Taip, nors ir tremtyje, 1947 metais gimsta, jau Felbach, sūnus Linas. Jo gimimas grąžina ramybę ir balansą. Ir, be abejo, kelia naujus rūpesčius. Viktoras pradeda kurti „iš grindų“. Trūkumas kitokios medžiagos, privertia jį plėsti nuo grindų linoleumą ir jį raizyti tais nepamirštamais tremties linoleumo raiziniiais. Grumiantis egziles vėtrų sukūrimas, tikrai nebuvo lengva. Gyvenimą lengvino Viktoro meilė ir jo jautrumas, o sunkino jo kaip menininko temperamentas. Jis nuotaikos žmogus, blogame ūpe gali būti labai piktas. „Jam reikia piestuko, aš kalta, kad jo neranda, pagriebęs iš pyktio sudegina mano sijoną, nes aš kalta. Aš jam pasakau: gali viską sudegti, tik ne Liną. Jis žvilgtelį ir mane ir apsiraminęs piestuką susiranda savo kišenėje“. Aldona pasakoja toliau: „Kai būdavo geram ūpe, jis buvo geras tėvas, daug padėdavo rūpinantis vaikais, dažnai išsivėsdavo juos pasivaikščioti. Bet kai kildavo jame kūrybinės nuotaikos,

šeima neegzistavo, iš jo lūpu girdėdavai tik vieną žodį: pasisalink! Aš bandydavau jį suprasti“. Daugumas tremtinių norėjo pasiekti Ameriką. Pasisekė ir Petravičiams gauti leidimą. 1949 metais rugpjūčio mėnesį atvažiavo tiesiog į Chicago pas dailininką Kiaulėną, kuris juos išsivežė į Sand Dunes pas Baltaduonį. Ten išbuvo tik mėnesį laiko. Dail. K. Varnešis surado Viktorui darbą pas Viktoro dėdę. Pradėjo pastovesnį gyvenimą, kaip čia įprasta vadinti, „basementuke“. Abu dirbo kartonų fabrike. Aldona naktimis, Viktoras dienomis. Vėliau Viktoras perėjo dirbti į rėmų dirbtuvę, vis po truputį rasdamas laiko ir savajai kūrybai. 1950 metais laimėjo savo pirmą Amerikos premiją Chicago Art Institute. Aldonai teko pereiti nemažai darbovietų: Chicago Carton (1950 - 1951), National Biscuit (1951 - 1952). 1953 metais teko darbą nutraukti, nes gimė paskutinis sūnus Petriukas. Jis gimė gegužės 22 dieną Aldonos vardo dienoje. Savo atėjimu į šį pasaulį, jis atnešė tėvams nepaprastai daug džiaugsmo. Jis buvo labai mielas, geras vaikas, ypač prie motinos prisirišęs. Vis guosdavo mamą... kai aš užaugsiu, tai tau, mama, nebereikės dirbti — aš uždirbsiu visiemis.

Padirbėjus metus Marshall Field ir pramokus anglų kalbą, Aldona vertėsi į sau artimesnę profesiją — biologiją. Kaip Civil Service Medical Technologist dirbo Illinois Universiteto laboratorijoje

Dalia Kučėnienė

Iš pokalbio su Petravičium

I

Meno kunigaikštis
Ilsiesi soste žaliame
Po kojų tau paukščiai ir
Žvaigždės suskridę

Moters siluetai languose
Karališkame skeptre
Dailė neišsakyta

Balta rausva žalia
Ruda melsva spalva
Gundo tavęs dar klausiti
Kodėl tiek daug nakties
Ir karališkame vaivorykštės
Spalvų rojuje
Kodėl karūna juoda

Ką reiškia paslaptingos
Nišos
Ir sustingę paukščiai
Žvaigždėse

Žvelgi pragmatišku
Žvilgsniu
Atsakydamas meno vardu

Medį garbinančios rankos
Spalvas šlovinanti šerdis
Įamžino
Tėviškę gedulo karūną
O siluetoose medines laumes.

II

Hereux qui comme Ulysse
A fait un beau voyage

O Mater Dolorosa tu
Klostai sūnui drobes.

Laiminga kuri
Kaip Penelopė
Laukė ir sulaukė
Laiminga kuri
Kaip Telemacho motina
Įlėpęs audė ir
Jas išardė
Laiminga Dievo motina
Kuri sūnau prisikėlimą
Savo akimis regėjo

Hereux qui comme Ulysse
A fait un beau voyage

Praamžiškas sielvartas
Tvenkiasi
Motinai tarant vaikui
Paskutinį kartą AMEN.

V. Petravičius. Detalė iš paveikslų „Lietuva“ 1983

III

Ilgiesiu piešiau
Girliandas smėlyje

Svajojau Hamletai
Velykas tau dovanoti
Prikelti tave iš
Kaukolinio
El Escorial

Pinu
Ofeliškas girliandas

Šviesiau išsėšies
Karališkame
Escorial.

(1955 - 1958). Atrodė tarsi gyvenimo jūros bangos lyg ir apirimo, kol ir vėl baisiausia mirties vėtra iš jų šeimos išplėšė jų jauniausią keturiolikmetį sūnų. 1967 metais Petriukas tragiškai žuvo po prekinio traukinio rėmų. Tėvas sūnų atpažino lavoninėje. Tai buvo šmėkliška juodas periodas, kurį teko visai šeimai bendrai ir kiekvienam atskirai išgyventi ir po tokio smūgio vėl bandyti atsikelti. Visa tai juodai nuspalvino ir Viktoro kūrybą, jis ilgai gedėjo, bet per šį kūrybinį suledėjimą gaivaliną prasilaužė. „Kai buvau jauna, buvau giliai religinga, giminėje du kunigai, pusbrolis ir dėdė, dabar nebeeinu į bažnyčią. Visuose pergyvenimuose jaunystėje daug padėjo žmonės, draugai, Petriuko laidotuvių geri žmonės suaukojo, dabar nebeeikau didelių paramų, esu vienuoje su savo religija. Kaip matai, man kelias nebuvo rožėmis nuklotas“.

Noredama išlaikyti mirties nuotaiką, užklausa, kada pajuto savo gyvenime didžiausią džiaugsmą? Galvojau, kad gal atsakymas bus vestuvių diena, bet ne, tai buvo vaikų gimimai. Nepaprasto džiaugsmo jausmas išgyveno susilaukusi Petriuko, kuriam davė savo tėvo vardą. Jis atėjo su pavasariu, o išėjo su šalna, susimąsčiusi pasakojo... Mitologinio vardo dukrelė Armida, prieš mirdama, būdama vos trejų metų, motiną ramino: mamyte, neverk, aš negrįšiu, Dievulis geras. Linas gimė su Viktoro linoleu-

mo raiziniiais, o Izida tai dievovaitė.

Gražios popietės saulė pažū leidosi, vakaras skverbėsi pro langus. Aldona uždegė šviesas. Grįžo Viktoras, bet supratus, kad esame mudvi paskenę dialoge, tyliai išėjo. Li-kome vėl prie nutrauktos gyvenimo gijos, grįžtant dar kartą į Aldonos vaikystę.

Ji augo be motinos, su tėvu ir tarnaitėmis, nes motina gyveno kaime. Pasigedo augdama šeimyniškos šilumos. Draugės mama kartais turėdavo jai pabūti motina. Ji buvo „daddy's girl“, iš tėvo paveldėjo užsispyrimą, sąžiningumą bei ištvermę. Jis buvo ne tik tėvas, bet ir griežtas auklėtojas. Vieną kartą, pamatęs, kad dukra tingniauja, liepė sėsti ir ruošti padotuvms geri žmonės suaukojo, dabar nebeeikau didelių paramų, esu vienuoje su savo religija. Kaip matai, man kelias nebuvo rožėmis nuklotas“.

Augindama savo šeimą, ji irgi bandė būti griežta, kiek sąlygos leido. Jautė pareigą prisidėti prie šeimos finansinio išlaikymo, tuo sudarydama sąlygas Viktorui kurti. Ji visuomet leido jam žinoti, kad namai yra jo meno piliis, o jį nain draugė, kuri jam padeda. Iš prigimties Aldona yra kuklaus būdo, jos kuklumas kartais gal ir nevisai suprantamas. Pavyzdžiui, ji leisdavo, kad Viktoras jai išrinktų net ir jos dėvimus rūbus. Bet kur

tavo aš?, neiškętus pertraukiau. „O kam man reikia to mano aš? Aš esu turtingesnė, būdama jo skonio žmona, o ne kokia feministė“.

Kai jų gyvenamoji apylinkė pradėjo keistis, 1979 metais Petravičiai pardavė savo nuosavybę Chicagoje ir persikėlė gyventi į Union Pier, Michigan. Ten nepaprasto gamtos grožio aplinkoje visomis gražiausiomis spalvomis suklestėjo Viktoro menas.

Pastaraisiais metais pablogėjo Aldonos sveikata. Ji nebijojo atvirai kalbėti ir apie mirtį. „Jei kada rašysi, gali parašyti, kad sveriu maždaug septyniadešimt svarų. Esu atvira gyvenimui ir mirčiai. Mano gyvenimo filosofiją galiu susumuoti į vieną sakinį: imk gyvenimą tokį, koks jis yra, ir stenkis jį pagražinti, jei gali. Einu su gyvenimo upės tėkme. Yra dingęs kovingumas, ar tai resignacija? Neilgas dienas priimu natūraliai. Dievas mus sutvėrė ir paliko. Jis ne išgydys. Todėl prašau tik dvasinės ramybės, kad nesiblaščiau. Sunku sutikti su likimu, bet reikia išmokti priimti tai, ko negali pakeisti“.

Jau beveik bus metai, kai kas penktadienį amerikietis klebonas aplanko Petravičius. Atveža Aldonai Šv. Komuniją. Tuo pačiu Viktoras klebonui nuperka iš Union Pier kepyklos šviežių prancūziškų „croissants“ ir pavaišina pyragaičiais ir kava. Kas pažįsta Petravičius, žino jų nepaprastą vaišingumą, jie dalijasi viskuo; ką turi, tas tuoj ir ant

(Nukelta į 4 psl.)

Viktoras Petravičius Triptikas: Jaunystės daina, Gyvenimo daina, Meilės daina, 1983.

Sovietams okupavus Lietu-

